ADABIYOT DARSLARIDA PISA TOPSHIRIQLARI ORQALI MATN TAHLILINI O‘RGATISH

Jabborova Gulchehra Abdumo‘min qizi, Guliston davlat pedagogika instituti, o‘zbek tili va tillarni o‘qitish kafedrasi o‘qituvchisi
e-mail: jabborovagulchehra9696@gmail.com
Mamatova Hilola Mihiddinovna, Guliston davlat pedagogika instituti xorijiy tillar kafedrasi dotsenti
e-mail: hilol-777@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada PISA topshiriqlari tarkibi, o‘quvchilarning o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirish va matnni chuqurroq oshirishga PISA topshiriqlaridan foydalanish usullari ko‘rsatib berilgan. Topshiriqlarni o‘qish, tahlil qilish, tanqidiy fikrlash, va uni hal qilish metodlari namuna sifatida keltirilgan.

Kalit so‘zlar: PISA topshiriqlari, OECD tashkiloti, interaktiv metodlar, ijodkorlik, tasavvur, hamkorlik;

ОБУЧЕНИЕ АНАЛИЗУ ТЕКСТА С ПОМОЩЬЮ ЗАДАНИЙ PISA НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация: В данной статье показан состав заданий PISA, как использовать задания PISA для развития у учащихся навыков чтения и углубления текста. В качестве примеров представлены методы чтения, анализа, критического мышления и решения заданий.

Ключевые слова: задания PISA, организация ОЭСР, интерактивные методы, творчество, воображение, сотрудничество.

TEACHING TEXT ANALYSIS THROUGH PISA TASK IN LITERATURE CLASSES

Annotation: This article outlines the structure of PISA tasks, how to use PISA tasks to develop students’ reading skills and deepen their understanding of the text. Examples of methods for reading, analyzing, critical thinking, and solving tasks are provided.

Keywords: PISA assignments, OECD Organization, interactive methods, creativity, imagination, collaboration.

Kirish. PISA – bu o‘quvchilarni o‘qish, matematika va ilm-fan bo‘yicha baholashni maqsad qilgan xalqaro tadqiqotdir. U OECD (Iqtisodiy hamkorlik va

rivojlanish tashkiloti) tomonidan har uch yilda o‘tkaziladi. PISAning asosiy maqsadi, 15 yoshdagi o‘quvchilarning o‘quv materiallarini o‘zlashtirishdan tashqari, ularning bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatini baholashdir.

PISA (Programme for international student assessment) – bu o‘quvchilarning o‘qish, matematika va ilm-fan bo‘yicha qobiliyatini baholashni maqsad qilgan xalqaro tadqiqot bo‘lib, uning natijalari ta’lim tizimlarining samaradorligi va o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini o‘lchashda muhim vosita hisoblanadi. Har uch yilda o‘tkaziladigan bu testlar nafaqat o‘quvchilarning bilim darajasini baholaydi, balki ularning real hayotdagi masalalarni hal qilishdagi qobiliyatlarini ham o‘lchashga qaratilgan. Bu esa PISA topshiriqlarini ta’lim jarayonida qanday qilib foydalanish, ularni o‘qitish metodologiyasiga qanday integratsiya qilish mumkinligini o‘rganishni o‘ziga xos dolzarb masalaga aylantiradi.

Adabiyotlar va metodologiya. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 7-sinf o‘quvchilari uchun chiqarilgan Adabiyot darsligining 21-sahifasida “Oqbo‘yin” qissasidan parcha o‘rganish uchun berilgan:[1].

“Oqbo‘yin notanish hidni darrov ilg‘adi. Parvo qilmadi. Tovuq patini o‘ynashda davom etdi. Patni ertalab topgan, nimaligiga aqli yetmay, boshi garang edi. In yonidagi chirik xashaklar ustida cho‘zilib yotgan ona it bezovta g‘ingshiganidan so‘nggina qadam tovushlari kelayotgan tomonga o‘girildi. Besh odimcha narida uy egasi – Sodiq aka bilan norg‘ul bir odam – Karim podachi, egnida yag‘iri chiqqan paxtalik, oyoqlarini kerib turardi. Undan go‘ng, pichan, silos va yana allambalolarning hidi anqirdi.

Oqbo‘yin bu xil tashriflarga ko‘nikkan, har keldi-ketdidan so‘ng og‘a-inilaridan birortasi g‘oyib bo‘ladi, keyin onasi tuni bilan g‘ingshib chiqadi. Boshida ular o‘nta edi. Uchtasini, urg‘ochi ekan, birinchi haftadayoq gumdon qilishdi.

Bu gal navbat qaysi biriga ekan? Karim podachi oyoqlari ostida o‘ralashayotgan inisi – Oqto‘shni qo‘liga olib, obdan paypaslab ko‘rdi, panjalarini diqqat bilan ko‘zdan kechirdi. Yoqtirmadi. Oqto‘sh nari ketishni xayoliga ham keltirmay, tag‘in suykala boshlagandi, Karim podachi etigi uchi bilan turtib yubordi. Joni og‘rigan Oqto‘sh angillaganicha onasi tomon pildillab qochdi.

Inisi Oqbo‘yinga yoqmaydi, o‘lgudek yaltoq, ko‘ringan qoraga suykaladi. Akasi Malla esa tamomila aksi – tajang, salga zardasi qaynab darhol “yoqa bo‘g‘ishadi”. Hozir ham u in to‘riga biqinib olib, Karim podachiga adovatli tikilib turardi”

Normurod Norqobilovning “Oqboyin” hikoyasidan keltirilgan parchani tahlil qilish jarayonida dastlab asarga kirish suhbati tashkil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Darslikning 12-sahifasdida o‘quvchilarga quyidagi savol bilan murojaat qilinadi: “It – inson tomonidan qo‘lga o‘rgatilgan ilk hayvonlardan biri. Buning sababi nimada bo‘lishi mumkin? Itlarning inson hayotidagi ahamiyati nimada?” O‘quvchilarning fikr-mulohazalari tinglanishi, ularning munosabatlari umumlashtirilib, tahlil etilishi o‘quvchilarning asar matnini tushunishni osonlashtiradi.

O‘quvchilarning muqobil javoblari quyidagicha bo‘lishi mumkin:

- “Itlar insonlar bilan oson aloqa qilishga mo‘ljallangan”.
- “Itlar insonning ehtiyojlarini qondirishda yordam berishi mumkin”.
- “Itlar odamlar uchun yaxshi do‘st va sodiq hamroh bo‘lishi mumkin”.
- “Itlar xavfsizlikni ta’minlashda yordam beradi”.

Ba’zi o‘quvchilar itlarning odamlarni qo‘riqlashda qanday yordam berishini aytishlari mumkin. Misol uchun, politsiyadagi itlar, xavfli vaziyatlarda odamlarni himoya qilishda yordam berishlari mumkin. Ba’zi o‘quvchilar itlarning qidiruv va saqlash operatsiyalarida yordam berishi, maxsus ko‘nikmalarni o‘rgatishi mumkinligini tushuntirishlari mumkin.

O‘quvchilar itlarning yordamida turli muammolarni hal qilish va xavf-xatarlardan xalos bo‘lish imkoniyatlarini ko‘rsatishlari mumkin. Masalan, itlar odamlarni yo‘ldan yo‘naltirishi yoki ularga dori-darmon olib kelishi mumkin.

Matndan, o‘quvchilar turli fikrlarni ishlab chiqib, itlarning inson hayotidagi o‘rni va ularning shaxsiy munosabatlariga ta’sirini tahlil qilishlari mumkin. Insonlarning itlarga bo‘lgan munosabati tarixiy ravishda o‘zgarib, ular o‘z ehtiyojlariga moslab ularni o‘rgatib, yordamchi sifatida ishlatgan. Bu munosabatlarning davomida sadoqat, yordam, va bir-birini tushunish kabi muhim xususiyatlar rivojlangan. O‘quvchilar o‘z shaxsiy fikrlarini asoslab, itlarning hayotdagi ahamiyatini kengroq tahlil qilishlari mumkin.

Tahlil va natijalar. Bunday savollar va fikr-mulohazalar orqali o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash va mantiqiy tahlil qilish ko‘nikmalari rivojlanadi, va ular matnni yanada chuqurroq tushunishadi. Shundan so‘ng o‘qituvchi darslikda berilgan matn parchasini o‘qib berib, o‘quvchilardan ushbu parcha haqida mulohazalarini bildirishni so‘rashi maqsadga muvofiq sanaladi.

Ushbu matn asosida PISA topshiriqlari tuzish, o‘quvchilarning o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishga va matnni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Topshiriqlarni o‘qish, tahlil qilish, tanqidiy fikrlash, va muammolarni hal qilish ko‘nikmalariga yo‘naltirish maqsadida tuzish mumkin. Berilgan matn asosida PISA topshiriqlarini quyidagicha tuzish mumkin:

Matnni tahlil qilish uchun topshiriqlar:

a) O‘qbo‘yin va uning onasining hissiy holatini qanday tasvirlash mumkin? Matndan misollar keltiring.

b) Karim podachining Oqto‘shga bo‘lgan munosabati qanday va bu qanday tasvirlangan?

c) “Oqbo‘yin bu xil tashriflarga ko‘nikkan...” jumlasidan keyin, hayvonlarning tasvirlanishi va ularning o‘zaro munosabatlari haqidagi fikrlarni qanday tushunasiz?

Tanqidiy fikrlash va analitik yondoshuv (Critical thinking and analysis) uchun savollar:

1. Matnda o‘qib turganimizdek, Karim podachi Oqto‘shni turtib yuborganidan keyin, Oqto‘sh onasi tomon pildillab qochadi. Bu holat qanday hissiyotlarni keltirib chiqarishi mumkin?

O‘quvchilar Karim podachi va Oqto‘sh o‘rtasidagi munosabatni tahlil qilib, bu holatning mumkin bo‘lgan hissiy ta’sirlarini tushuntirishi kerak. Masalan, xafa bo‘lish, qo‘rquv, yoki adovatli his-tuyg‘ular.

2. O‘qbo‘yin va uning onasining “g‘ingshiganidan” keyin, “qadam tovushlari kelayotgan tomonga o‘girildi” degan jumla haqida nima deya olasiz? Bu holatning o‘qilgan qismlarga ta’siri qanday?

O‘quvchilar bu tasvirni baholashlari va hikoyaning hayotiyligi va hissiy ta’siri haqida fikr bildirishlari kerak. Yana, bu holat o‘qbo‘yin va uning oilasining hayotiga

qanday ta’sir qilishi mumkinligini o‘ylashlari kerak.

Matndan chiqadigan muammolarni tahlil qilish:

1. Matndagi “urg‘ochi ekan” va “g‘oyib bo‘lishdi” kabi ifodalar yordamida qanday ijtimoiy muammolar haqida o‘ylash mumkin?

O‘quvchilar bu qismni ijtimoiy muammolarni tasvirlash uchun ishlatib, hayvonlarni hayotiy muammolar yoki ijtimoiy tizimlar bilan bog‘lashlari mumkin. Masalan, nohaqlik, qashshoqlik yoki o‘zaro raqobat kabi mavzularni muhokama qilish.

2. O‘qbo‘yin va Oqto‘sh o‘rtasidagi farqlarni tahlil qiling. Ularning munosabatlari va o‘xshashliklari haqida qanday fikrlar bildirasiz?

O‘quvchilar o‘qbo‘yin va oqto‘shning xulq-atvori, hissiy holatlari, va o‘zaro munosabatlarini tahlil qilishlari kerak. Bunga, shuningdek, qaysi xususiyatlar ularni ajratadi va qanday umumiyliklar borligi haqida fikr bildirishlari talab qilinadi.

3. Muammolarni hal qilish va tasavvur qilish (Problem solving and imagination).

Muammoli topshiriqlar:

a) Agar siz Oqbo‘yin o‘rnida bo‘lganingizda, Karim podachining Oqto‘shga bo‘lgan munosabatini qanday o‘zgartirgan bo‘lardingiz? Bu o‘zgarishlar qanday natijalarga olib kelishi mumkin?

O‘quvchilar o‘zgartirishlar kiritishlari va bu o‘zgarishlarning personajlar va hikoya rivojiga qanday ta’sir qilishini tahlil qilishlari kerak.

b) Agar siz Oqbo‘yin va uning onasi bo‘lsangiz, Karim podachining xatti-harakatlariga qanday munosabat bildirasiz? Bu qanday natijalarga olib kelishi mumkin?

O‘quvchilar o‘zining ijtimoiy va axloqiy qarashlarini asoslab, xatti-harakatlarni qanday o‘zgartirishlarini yoki natijalarni tahlil qilishlari kerak.

Yozma topshiriqlar:

1. Sizningcha, Oqbo‘yin va uning oilasining hikoyasi qanday yakun topishi mumkin? Bu yakun o‘quvchilarning hissiy holatiga qanday ta’sir qiladi?

O‘quvchilardan o‘z tasavvurlariga asoslangan yakun yaratish talab qilinadi. Yozma topshiriqda hikoyaning keyingi rivoji haqida o‘z fikrlarini ifodalashlari kerak.

2. Yaratilish va ijodkorlik (creativity and creation) bo‘yicha savollar:

Ijodiy topshiriqlar:

- O‘qbo‘yin va uning onasining xarakterlarini chizish va tasvirlash. Ularning qiyofasini va harakatlarini o‘z tasavvurlaringizga asoslanib tasvirlang.

O‘quvchilar o‘qilgan matn asosida personajlarni ijodiy ravishda tasvirlab berishlari kerak. Ular bu harakatlarni qanday his qilishlari mumkinligini va o‘z tasavvurlarini qanday shakllantirishlarini ko‘rsatishlari kerak.

- O‘qbo‘yin va Oqto‘shning hayotidagi “g‘oyib bo‘lish” mavzusini kengaytirib yozing. Ularning hayotidagi “g‘oyib bo‘lish” sizningcha qanday ijtimoiy yoki psixologik ta’sirlarni yaratishi mumkin?

O‘quvchilarga bu mavzuni kengaytirib, o‘z fikrlarini yozma tarzda ifodalash topshiriladi. Ular ijtimoiy muhitda “yo‘qolish” yoki “g‘oyib bo‘lish” ning psixologik va ijtimoiy natijalarini o‘ylab ko‘rishlari kerak.

Bu topshiriqlar o‘quvchilarga matnni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi va ularni o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltiradi. PISA testlari uchun bu kabi topshiriqlar o‘quvchilarning matnni tahlil qilish, tanqidiy fikrlash va

muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini sinab ko‘rish imkonini beradi[2].

Bu topshiriqlar ko‘pincha muammolarni hal qilishni talab qiladi, bu o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini real hayotdagi vaziyatlarga qo‘llashga yo‘naltirilgan. PISA natijalari davlatlar orasidagi ta’lim tizimlarining samaradorligini baholashga yordam beradi. PISA reytinglari, shuningdek, o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan yondoshuvi, kritikal fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyati haqida ma’lumot beradi.

PISA topshiriqlaridan samarali foydalanish uchun o‘qituvchilar bir qancha amaliy yondoshuvlarni tatbiq etishlari mumkin:

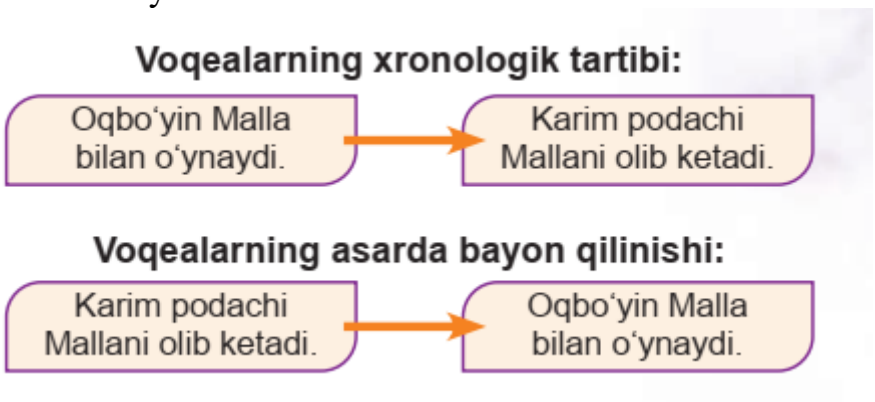
1. Darslarda amaliy mashqlarni qo‘llash. O‘quvchilarga har bir darsda real hayotdagi vaziyatlar asosida masalalarni yechish imkonini berish. Bu orqali ular o‘z bilimlarini faqat nazariy jihatdan emas, balki amalda ham qo‘llashni o‘rganadilar.

2. Kritik fikrlashni rivojlantirish. O‘quvchilarga savol-javoblar orqali yoki guruh ishlari yordamida tanqidiy fikrlashni o‘rgatish. Bu ularning mustaqil fikrlarni tahlil qilish va qarorlar qabul qilish qobiliyatini oshiradi.

3. Interaktiv texnologiyalarni integratsiya qilish. Kompyuter texnologiyalari va interaktiv dasturlarni o‘qitish jarayoniga kiritish. Bu o‘quvchilarning matematika va ilm-fan sohalaridagi bilimlarini ko‘proq amaliyotga asoslangan tarzda rivojlantirishga yordam beradi.

4. Proyektga asoslangan o‘qitish. O‘quvchilarga o‘zlashtirgan bilimlari va ko‘nikmalarini real hayotdagi loyihalar orqali sinovdan o‘tkazish imkonini berish. Bu o‘quvchilarga o‘z bilimlarini amalda qo‘llashni o‘rgatadi va ularning ijtimoiy, texnik va ilmiy qobiliyatlarini oshiradi.

Undan tashqari Ba’zan muallif asar voqealarini bayon qilishda ularning xronologik (vaqt bo‘yicha) tartibini buzishi – voqea davomida oldinroq bo‘lib o‘tgan hodisalarga qaytishi mumkin. Bu usul retrospektiva deyiladi. Misol uchun, “Oqbo‘yin” qissasida Karim podachi Mallani olib ketganidan keyin Oqbo‘yin Malla bilan o‘ynaganlarini eslaydi:

Darslikning 21-sahifasida “Oqbo‘yin” qissasining yana qaysi o‘rinlarida muallif retrospektiva usuliga murojaat qilgan? O‘ylab ko‘ring-chi, muallif nega voqealarni bayon qilishning bunday usulini tanlagan bo‘lishi mumkin?” nomli topshiriq berilgan bo‘lib, bunday topshiriqlar tizimi o‘quvchilarning fikrlash darajasini oshirishga, asar mazmunini chiqirroq bilib olishga yorsdam beradi.

Hikoyadan olingan matnni retrospektiva usulida tahlil qilish jarayonida, voqea va qahramonlarning hozirgi holatidan kelib chiqib, ularning o‘tmishdagi va hozirgi holatiga –ularning sabablari va ta’sirlariga e’tibor qaratamiz. Ushbu usul asarda

voqealar zanjirini chuqurroq tahlil qilish va obrazlarning shakllanish omillarini aniqlash imkonini beradi.

Matndagi retrospektiv jihatlar

	Hozirgi holat	O‘tmishdagi holat	Izoh
1	Oqbo‘yin tovuq patida o‘ynab, o‘ziga noma’lum bo‘lgan narsalarni o‘rganishga intiladi. U notanish hidni sezib, buni xavfli deb baholamaydi.	Har safar kimdir tashrif buyurganidan so‘ng, uning inidan bir aka-ukasi yo‘qolib ketgan. Bu hodisa Oqbo‘yinni ich-ichidan bezovta qilgan bo‘lsa-da, hali ongli ravishda voqelikni to‘liq anglamagan. Ko‘pchilikdan uchta it yo‘qolib ketgani va onaning g‘ingshishi bu voqealar zanjiri orqali o‘tmishdagi iztiroblarni eslatib turadi.	
2	Ona itning chirik xashaklar ustida yotib, tashrifchilarga bezovta g‘ingshishi uning xavotir va ichki og‘riqni ifodalaydi.	Ona it o‘z bolalaridan ayrilgan, bu esa har yangi tashrifni xavfli deb qabul qilishiga olib kelgan. Onaning instinktiv xavotiri retrospektiv tarzda uning boshidan o‘tgan voqealar orqali o‘zini namoyon qiladi.	
3	Karim podachi Oqto‘shni sinchiklab ko‘radi va yoqtirmagach, itni turtib yuboradi. U oddiy dehqon sifatida ishlatiladigan itlarni tanlash mezoniga amal qiladi, bunda hissiyot va onalik instinktlariga e’tibor bermaydi	Karim podachi uchun itlarni tanlashda ularning foydaliligi muhim. Bu uning fe’l-atvori va o‘tmishdagi tajribalaridan kelib chiqadi. Itlarning tashlanishi va yo‘qolishi uning manfaatparastlikka asoslangan yondashuvini ko‘rsatadi.	
4	Oqbo‘yin o‘z inilaridan biri – Oqto‘shni yoqtirmaydi, uning yaltoqlanishini past darajali sifat deb biladi. Malla esa qat’iy va adovatli fe’l-atvori bilan farqlanadi.	Bu xulq-atvor o‘tmishdagi hayot uchun kurash va yashash instinktiga asoslanadi. Aka-ukalar orasida mavjud bo‘lgan ichki raqobat va omon qolish uchun kurash retrospektiv tahlilda alohida e’tiborga loyiqdir.	

Xulosa. Matnda tasvirlangan voqealar Oqbo‘yin va uning oilasi boshdan kechirayotgan iztirob va xavotirni ochib beradi. O‘tmishdagi bolalarining yo‘qolishi va yangi tashriflarning xavotir uyg‘otishi retrospektiv tarzda hozirgi holatga ta’sir

ko‘rsatgan. Obrazlarning o‘tmish tajribasi va hozirgi voqea zanjiri o‘rtasidagi bog‘liqlik retrospektiva usulida yaqqol namoyon bo‘ladi. Bu esa o‘quvchini voqealarning ichki dinamikasi va ijtimoiy-madaniy omillarni yanada chuqurroq tahlil qilishga undaydi.

PISA topshiriqlari faqat o‘quvchilarni baholash vositasi bo‘lib qolmay, balki ularning ta’lim jarayoniga faol va interaktiv tarzda yondashishni o‘rgatadigan kuchli vosita hisoblanadi. O‘qituvchilar PISA testlaridan foydalanib, o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish, tanqidiy fikrlashni oshirish va global ta’lim tizimlari o'rtasidagi farqlarni o‘rganish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirzayeva Z., Jalilov K. Adabiyot; 7-sinf uchun darslik. – Toshkent. Respublika ta’lim markazi, 2022. – 224 b. 3-bet.

2. Yo‘ldoshev Q. Badiiy asar tahlili. – Toshkent: Kamalak nashriyoti, 2016. – 464 b. 18-bet.

3.Yan D, Von Davier A, Lewis L. (2014; Eds.). Computerized multistage testing: Theory and applications. New York: CRC Press. 2014. 3-20-p.